

הירידה בתעסוקת

גברים צעירים

בחברה הערבית ומאפייניה

מריאן תחאוכו, טלי לרום וקיריל מושקלב*

נייר מדיניות לקראת הכנס השנתי של מכון אהרן - טיוטה להערות

המחקר בוצע בהזמנה ומימון של מינהל תעסוקת אוכלוסיות,
זרוע העבודה במשרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים

* ד"ר מריאן תחאוכו היא חוקרת בכירה במכון אהרן למדיניות כלכלית במרכז הבינתחומי הרצליה, ועומדת בראש המרכז למדיניות כלכלית של החברה הערבית במכון. ד"ר טלי לרום היא חוקרת בכירה במכון אהרן למדיניות כלכלית ומובילה את תחום התעסוקה במכון. קיריל מושקלב הוא חוקר במכון אהרן.

המרכז למדיניות כלכלית של החברה הערבית במכון אהרן

מכון אהרן הקים מרכז למדיניות כלכלית של החברה הערבית בישראל. חזון המרכז הינו קידום כלכלה יצרנית ועסקית של החברה הערבית והגברת שילובה בכלכלה הלאומית הישראלית. למרכז ועדה מייעצת בראשות שופט בית המשפט העליון בדימוס, סלים ג'ובראן, וחברים בה אנשי מפתח מהחברה הערבית מתחומים שונים. הוועדה המייעצת מתכנסת מדי שנה לדיון על נושאי המחקר של המרכז לשנה הבאה, על סמך התוצאות והידע המצטבר.

פעילות המרכז היא חלק מהאסטרטגיה הכלכלית המקיפה של מכון אהרן למשק הישראלי, אשר מטרתה להשיג את היעד של צמיחה מתמשכת בתוצר ובפריון תוך צמצום העוני ואי-השוויון. מוקד הפעילות הוא להביא לקבלת החלטות של הממשלה ליישום מדיניות כלכלית ארוכת טווח לחברה הערבית. כדי לקדם את חזון המרכז, הפעילות מתמקדת בעיצוב אסטרטגיות ובגיבוש מדיניות בתחומי החינוך, התעסוקה והתשתיות, כל אלה בשיתוף משרדי הממשלה השונים, ובמיוחד משרד האוצר. המלצות המדיניות כוללות הצעות לתוכניות מפורטות המבוססות על נתונים עדכניים של האוכלוסייה הערבית, ידע לאומי ובינלאומי מוכחים בכלכלה תוך התייחסות להרגלים ולתרבויות בישראל, כולל המגבלות הפוליטיות. תוצאות המחקרים וההמלצות מוצגות בדיונים פתוחים בשולחנות עגולים המתקיימים ביישובים ערביים בהשתתפות אנשי מקצוע מהחברה הערבית והיהודית וביניהם חוקרים, מקבלי החלטות ובכירים במגזר העסקי והציבורי.

שיתוף הפעולה עם משרדי הממשלה, ובמיוחד עם משרד האוצר, מאפשר להגדיל את האימפקט ולהביא תוכניות אלו להחלטות ממשלה מתוקצבות אשר תבואנה לידי ביטוי ביישום מדיניות ארוכת טווח בתחומים השונים.

1. סיכום ומסקנות

בשנים האחרונות חלה ירידה משמעותית בשיעורי התעסוקה של הגברים בחברה הערבית ובעיקר בגילים הצעירים, מגמה אשר החריפה במהלך משבר הקורונה, ובמקביל חלה עלייה דרמטית בשיעור חסרי המעש (שאינם עובדים ואינם לומדים) בקרבם. העבודה הנוכחית חוקרת את הירידה בתעסוקה שחלה טרום המשבר לאורך השנים 2014-2019, תוך התמקדות בגברים צעירים בגילי 18-24, וכן את המאפיינים של חסרי המעש. המחקר מפלח את האוכלוסייה, המועסקים והלא מועסקים ומאפיין את התעסוקה ואת חוסר המעש, על פני זמן ובחתיכים של קבוצות גיל, רמות השכלה, אזור גיאוגרפי, דת וענף כלכלי. הניתוח מבוסס על נתוני סקרי כוח אדם המפורטים של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה הזמינים רק בחדר המחקר של הלמ"ס.¹

עיקרי הממצאים:

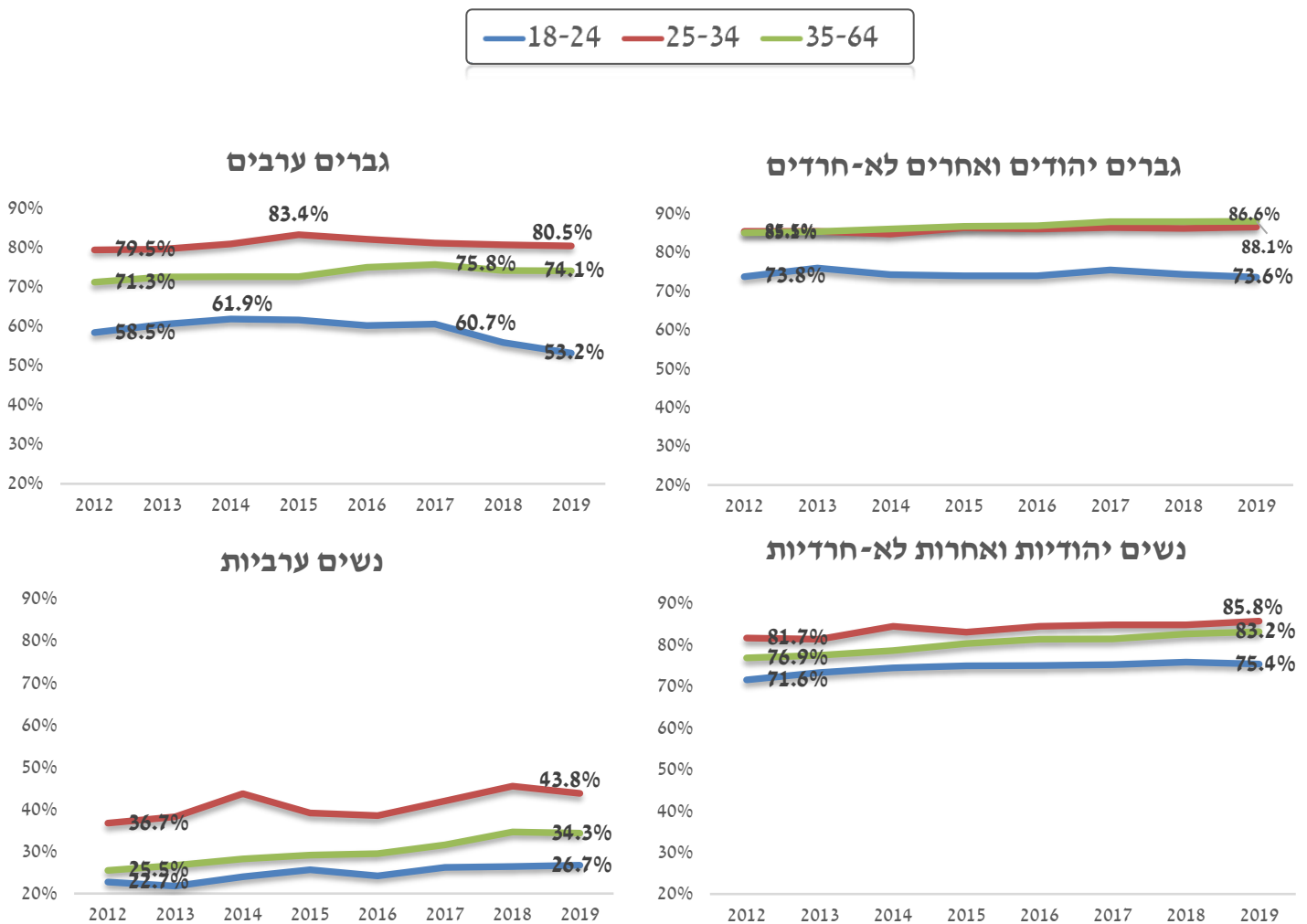
- ירידה בתעסוקה של גברים צעירים ערבים ויהודים לא-חרדים; ירידה גדולה מאוד בקרב הערבים לעומת ירידה מתונה בקרב היהודים.
- הירידה הואצה בשנתיים שקדמו למשבר, 2018-2019.
- בקרב היהודים, הירידה בתעסוקה מלווה בעלייה בשיעור הלומדים.
- בקרב הערבים, הירידה בתעסוקה מלווה בעיקר בעלייה בשיעור חסרי המעש - לא עובדים ולא לומדים.
- חוסר המעש הוא כרוני וגדל - שיעור גבוה וגדל של חסרי מעש שלא עבדו בשנה האחרונה.
- עלייה בחסרי המעש שאינם מחפשים עבודה או מעוניינים לעבוד.
- עלייה בשיעור הזכאים לבגרות שאינה מתורגמת ללימודים או לתעסוקה; חלקם של הזכאים לבגרות בקרב חסרי המעש גדל.
- הירידה בתעסוקה של הצעירים היא רוחבית בכל הענפים.
- ירידה בתעסוקה בכל האזורים.
- ירידה בתעסוקה בקרב המוסלמים והנוצרים, בקרב הדרוזים הייתה עלייה.

¹ כל הניתוחים בנייר זה הם ללא המדגמים הקבועים.

2. מגמות בתעסוקה

איור 1 מציג את שיעורי התעסוקה של גברים ונשים באוכלוסייה הערבית ובאוכלוסייה היהודית הלא-חרדית לפי קבוצות גיל: 18-24, 25-34 ו-34-64. ניתן לראות כי בשנים האחרונות הייתה ירידה בשיעורי התעסוקה של הגברים הערבים והיא בולטת בקבוצת הגיל 18-24. שיעור התעסוקה בקבוצה זו היה בשיא בשנת 2014 ועמד על 61.9%, והחל משנת 2015 החלה ירידה אשר הואצה משמעותית החל מ-2018 וב-2019 הגיע שיעור התעסוקה ל-53.2%. ניתן לראות שגם בקרב הגברים היהודים הצעירים, בגילים 18-24, הייתה ירידה מסוימת בשנים 2018 ו-2019 שעמדה על כ-2 נקודות אחוז. הירידה בשיעורי התעסוקה של הגברים הערבים באה לידי ביטוי גם בקבוצת הגיל 25-34, אך היא מתונה יותר ביחס לקבוצה היותר צעירה. בקרב הנשים הערביות לא היה שינוי משמעותי, אך ניתן לראות כי בשנת 2019 הייתה בלימה של העלייה בתעסוקה שאפיינה את השנים שקדמו לה.

איור 1: שיעור התעסוקה* לפי מין וקבוצת אוכלוסייה

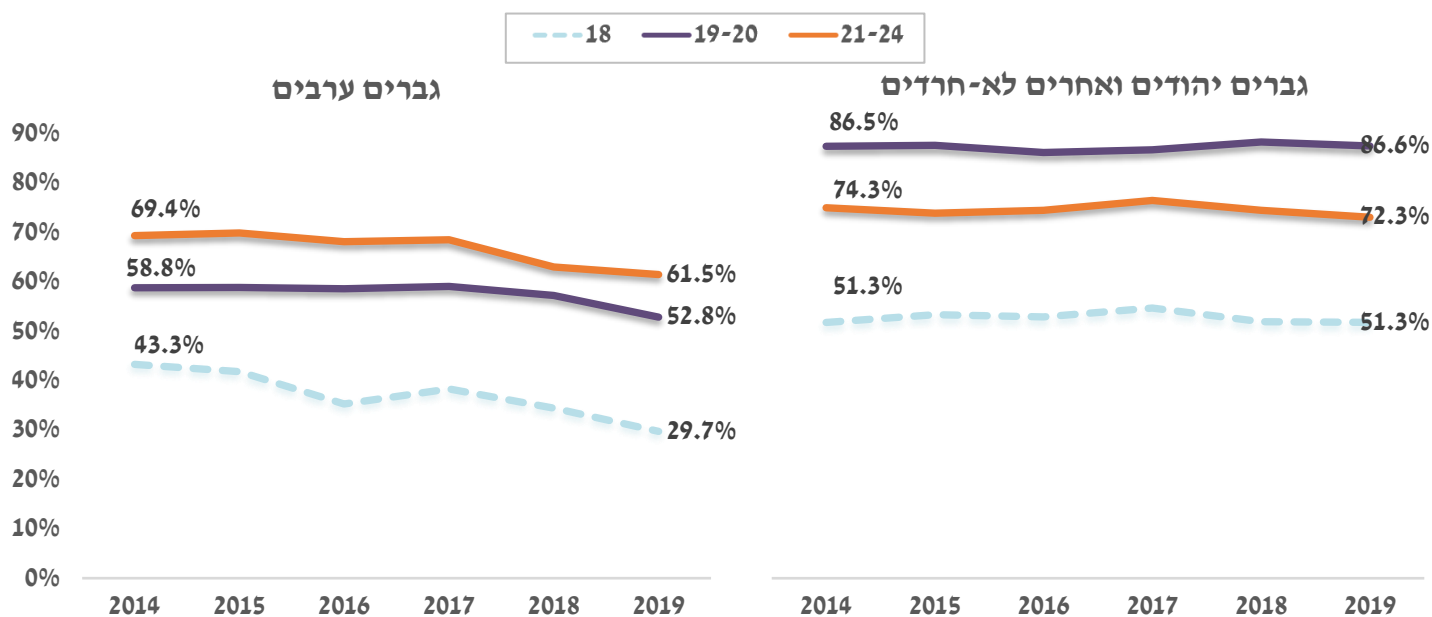

* שיעור התעסוקה מחושב כמקובל על פי תכונות כוח העבודה השבועי. חיילים בסדיר נכללים במועסקים.

מסלול החיים של הצעירים הערבים בקבוצת הגיל 18-24 שונה מזה של היהודים הלא-חרדים בקבוצה זו. גיל 18 עבור כל הצעירים היא השנה הראשונה לאחר סיום התיכון (חלק אף עדיין לומדים בי"ב), והיהודים הלא-חרדים נמצאים לקראת גיוס לצבא. בגילאי 19-20 מרבית היהודים הלא-חרדים משרתים בצבא בעוד שהערבים פונים לתעסוקה או ללימודים. בגילאי 21-24 היהודים נמצאים בשנים הראשונות לאחר השחרור מהצבא, חלקם נוסעים לטיול לאחר הצבא, חלקם פונים ללימודים וחלקם לתעסוקה, בעוד שבאוכלוסייה הערבית זהו הגיל שבו רובם אמורים לעבוד או להיות לקראת סיום הלימודים.

איור 2 מציג את שיעורי התעסוקה של הגברים הצעירים הערבים והיהודים הלא-חרדים בחלוקה לשלוש קבוצות הגיל הללו - 18, 19-20 ו-21-24. כפי שניתן לראות בקרב הגברים הערבים בגילאי 19 עד 24 הירידה בתעסוקה חלה בשנים 2018-2019, בעוד שבקרב בני ה-18 היא החלה עוד קודם ולכן הירידה בשיעורי התעסוקה שלהם לאורך השנים הייתה גדולה יותר (אך יש לציין שחלקם עדיין לומדים בבית ספר). בקרב היהודים ניתן לראות כי אין שינוי מאוד משמעותי בשיעורי התעסוקה, והירידה הקטנה שראינו באיור הקודם נובעת מהירידה בתעסוקה של צעירים בגילאים שלאחר הצבא, 21-24. חשוב לשים לב לכך שהתעסוקה של הגברים הערבים עולה עם הגיל, בעוד שבקרב הגברים היהודים הלא-חרדים שיעור התעסוקה בגילאי הצבא 19-20 גבוהים יותר מאשר לאחר השחרור בגילאי 21-24 (חיילים בסדיר נכללים במועסקים).

איור 2: שיעור התעסוקה של גברים לפי קבוצת אוכלוסייה וגיל, 2014-2019

ירידה בתעסוקה של צעירים יכולה להתבטא בעלייה בשיעור הפונים ללימודים על-תיכוניים או אקדמיים, וזו יכולה להיות מגמה חיובית, אך היא יכולה להתבטא גם בעלייה בשיעור חסרי המעש, וזו יכולה להעיד על מגמה בעייתית אשר יכולות להיות לה השפעות כלכליות וחברתיות שליליות.

איור 3 מציג את הפילוח של הגברים הצעירים הערבים והיהודים הלא-חרדים בחלוקה למועסקים, לומדים וחסרי מעש (לא עובדים ולא לומדים) בשתי קבוצות גיל, 18-20 ו-21-24.² בקרב הגברים היהודים הירידה בתעסוקה בשנים 2018-2019 התחלקה בין עלייה קלה בשיעור הלומדים לעלייה קלה בשיעור חסרי המעש. בקרב הגברים הערבים הירידה בתעסוקה תורגמה כולה לחוסר מעש, והייתה עלייה דרמטית בשיעור חסרי המעש בין השנים 2014-2019 בשתי קבוצות הגיל: בגילאי 18-20 הוא עלה ב-47% (מ-23.2% ב-2014 ל-34.2% ב-2019), ובגילאי 21-24 הוא עלה ב-49% (מ-15.8% ב-2014 ל-23.5% ב-2019). בנוסף הייתה ירידה בשיעור הלומדים בשתי קבוצות הגיל.

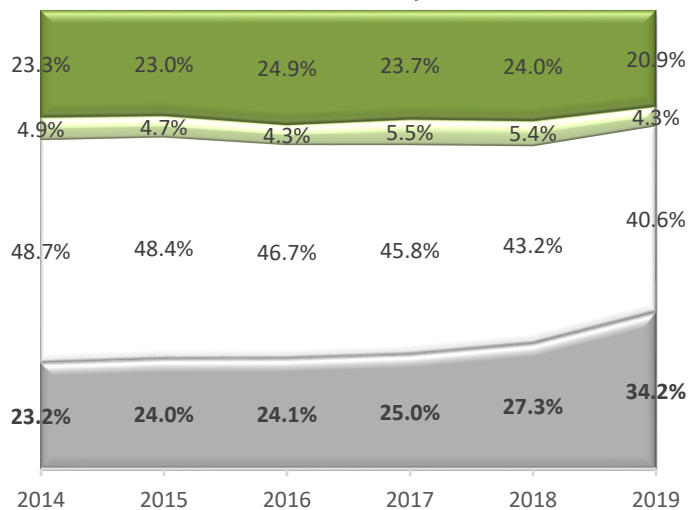
מבט על הנתונים הרבעוניים בשנים 2017-2019 (איור 4) מראה תמונה עגומה במיוחד בסוף שנת 2019, אז עמדו שיעורי חסרי המעש על 41% ו-29% בגילאי 18-20 ו-21-24 בהתאמה.

² הניתוחים בהמשך הנייר מתייחסים לשתי קבוצות גיל אלו: 18-20 (מיעוט התצפיות בגיל 18 במדגם לא מאפשר לבצע פילוחים בנפרד לקבוצת גיל זו), הגיל שבו הערבים בחלקם עוד לומדים והיהודים הלא-חרדים בצבא, ו-21-24, הגיל שבו שיעור הלומדים קטן בקרב הערבים והיהודים משתחררים מהצבא.

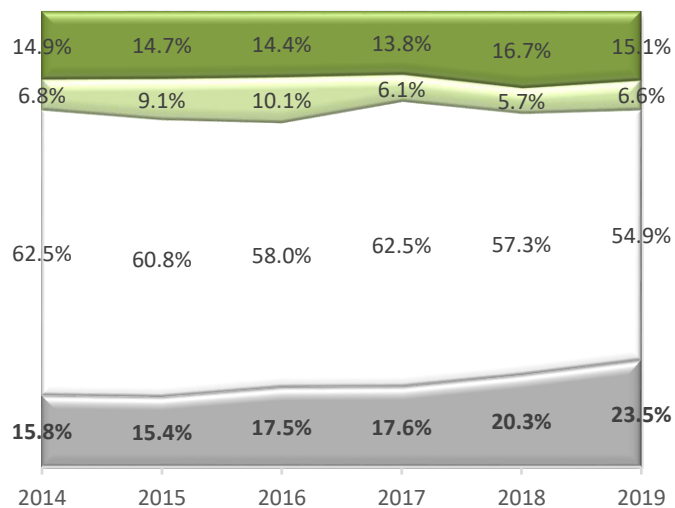
איור 3: לימודים ועבודה של גברים לפי קבוצת אוכלוסייה וגיל

■ לא לומד ולא עובד
 ■ עובד ולא לומד
 ■ לומד ועובד
 ■ לומד ולא עובד

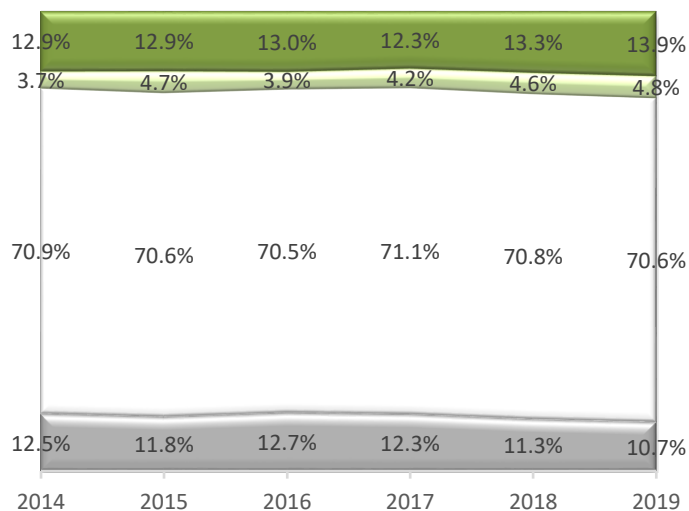
ערבים 18-20

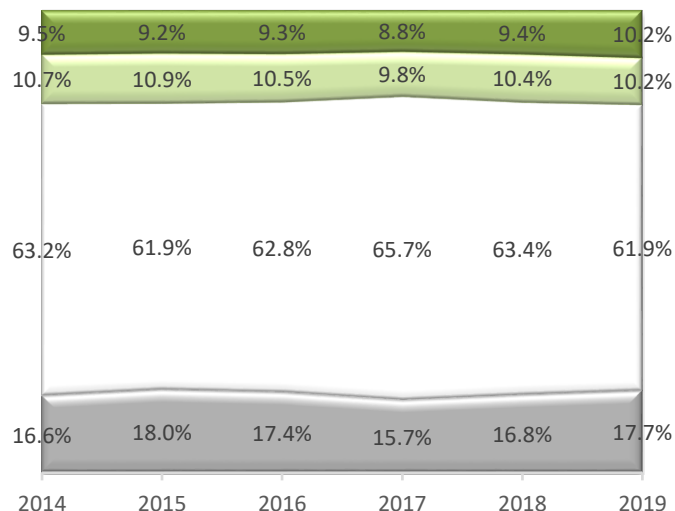
ערבים 21-24

יהודים ואחרים לא-חרדים 18-20

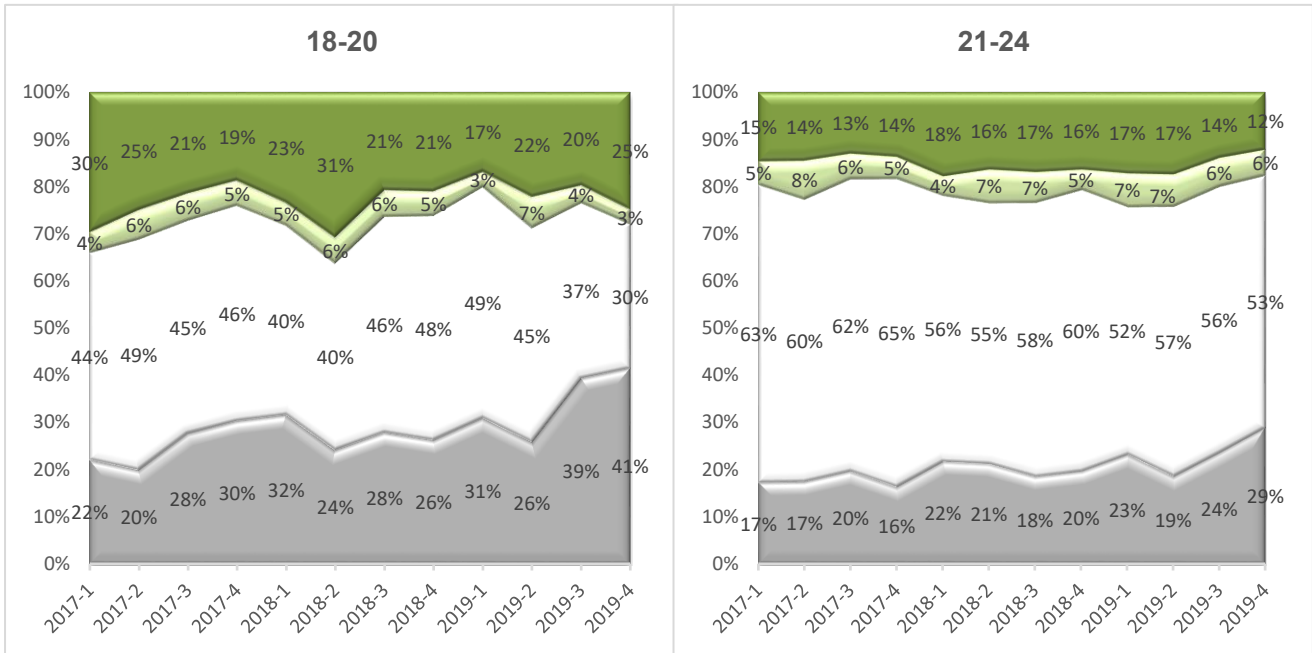

יהודים ואחרים לא-חרדים 21-24

איור 4: לימודים ועבודה של גברים ערבים לפי גיל, נתונים רבעוניים

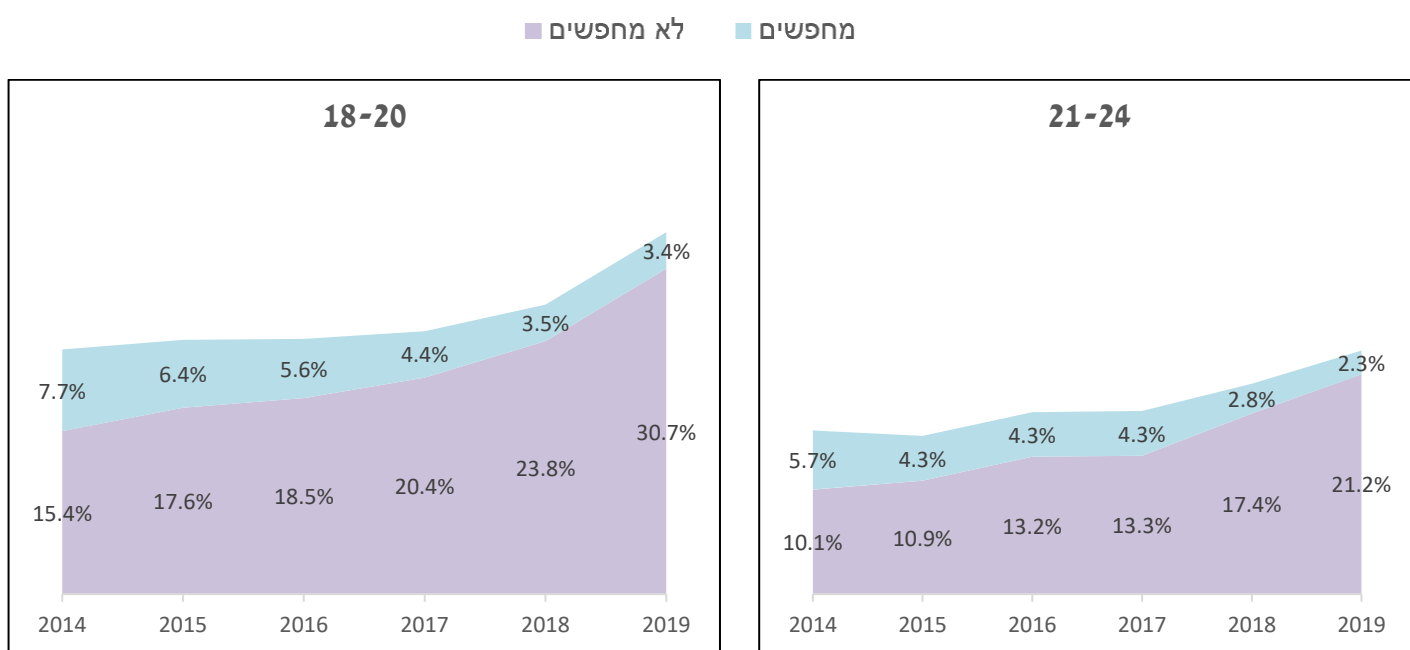
■ לא לומד ולא עובד ■ עובד ולא לומד ■ לומד ועובד ■ לומד ולא עובד

3. אפיון הצעירים חסרי המעש

פילוח חסרי המעש לפי השתייכות לכוח העבודה החודשי (איור 5) מראה כי שיעור אלו שחיפשו עבודה בחודש שקדם לסקר הלך וקטן לאורך השנים, ובשנת 2019 הפך לזניח לעומת השיעור של חסרי המעש שאינם בכוח העבודה. בקרב בני 18-20 30.7% דיווחו כי הם חסרי מעש שאינם מחפשים עבודה לעומת 3.4% שכן חיפשו, ובקרב בני 21-24 21.2% הם חסרי מעש שלא חיפשו עבודה לעומת 2.3% בלבד שכן חיפשו.

איור 5: חיפוש עבודה של גברים ערבים חסרי מעש*

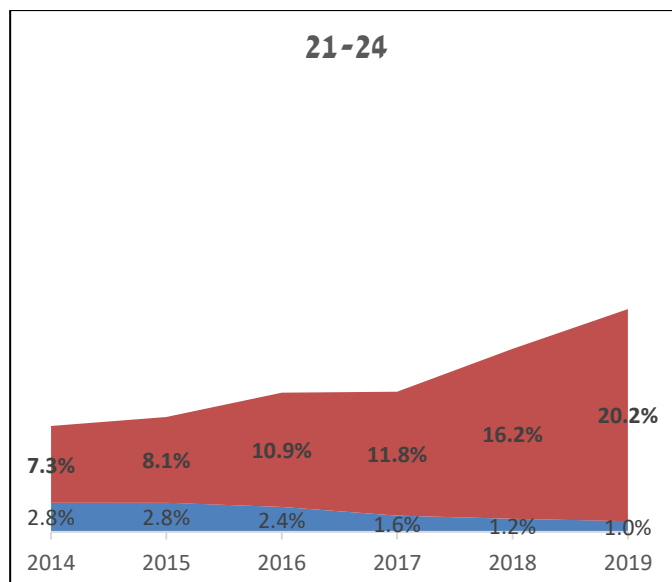
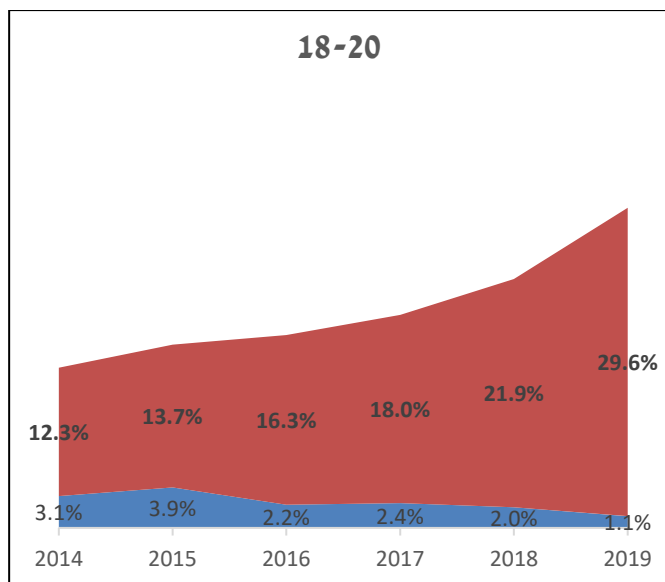

* סכום הקבוצות באיור זה שווה לחלק האפור (לא לומד ולא עובד) באיור 3.

תמונה עגומה ומדאיגה עוד יותר עולה מאיור 6, לפיו חלק הולך וגדל בקרב חסרי המעש שלא חיפשו עבודה מדווחים שהם לא יהיו מעוניינים לעבוד גם אם יציעו להם עבודה ההולמת את הכישורים שלהם.

איור 6: רצון לעבוד בעבודה מתאימה של גברים ערבים חסרי מעש שאינם מחפשים עבודה*

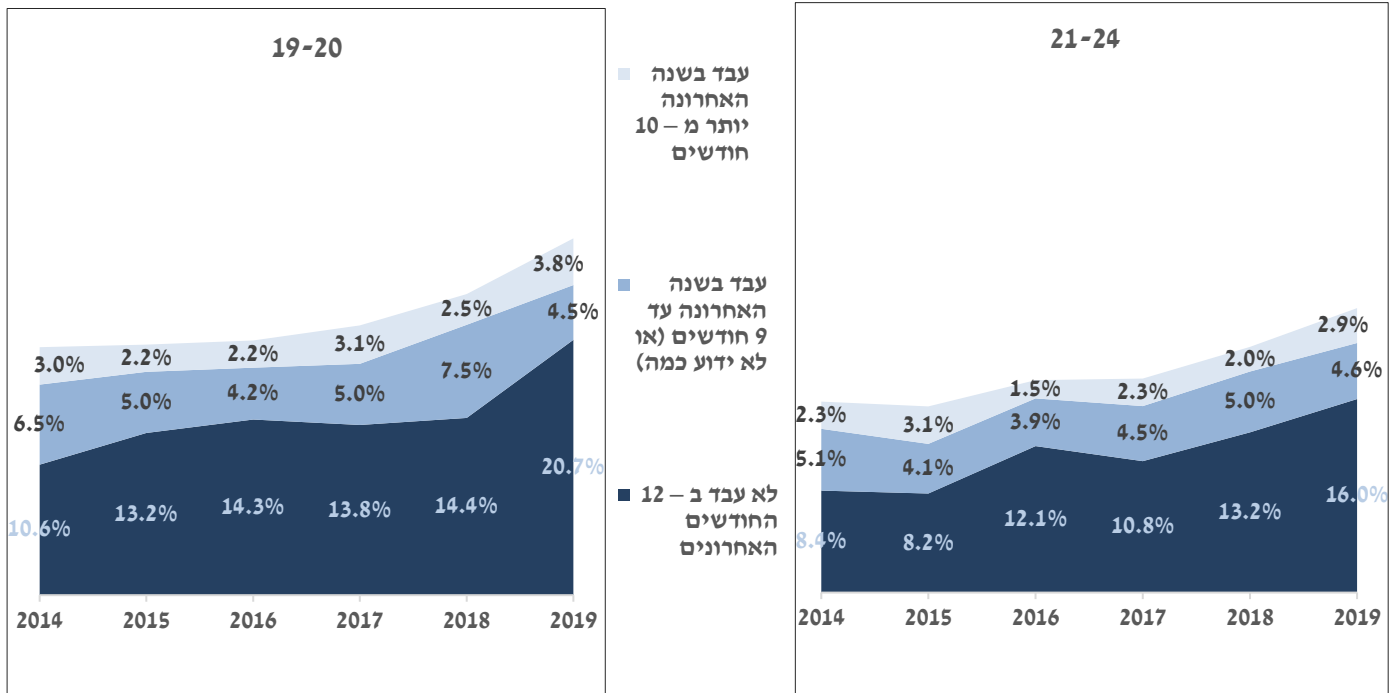
■ לא מעוניינים לעבוד עכשיו בעבודה מתאימה ■ מעוניינים לעבוד עכשיו בעבודה מתאימה

* התשובה לשאלה "האם אתה מעוניין לעבוד עכשיו בעבודה המתאימה לך". סכום הקבוצות באיור זה שווה לחלק הסגול (לא מחפשים) באיור 5.

חוסר מעש יכול להמשך לתקופה קצרה של חודש עד מספר חודשים שבהם הצעירים נמצאים בין עבודות או בין לימודים לעבודה, ובמקרים אלה התופעה פחות מדאיגה, אך כאשר הוא נמשך לתקופה של שנה ואף יותר, אזי התופעה הופכת להיות יותר מדאיגה ומעידה על חוסר מעש כרוני אשר יכולת להיות לו השפעות כלכליות וחברתיות לטווח ארוך וזו תופעה הדורשת התערבות ומתן מענה. איור 7 מציג את הפילוח של קבוצת חסרי המעש לפי תכונות כוח העבודה השנתי, וכפי שניתן לראות, החלק של חסרי המעש הכרוניים (שלא עבדו במשך שנה לפחות) הלך וגדל לאורך השנים. ב-2019 20.7% מהגברים הערבים בני 19-20 היו חסרי מעש שלא עבדו לפחות למשך שנה, ובקרב בני 21-24 שיעור זה עמד על 16% ורובם ככולם גם לא חיפשו עבודה באופן פעיל.

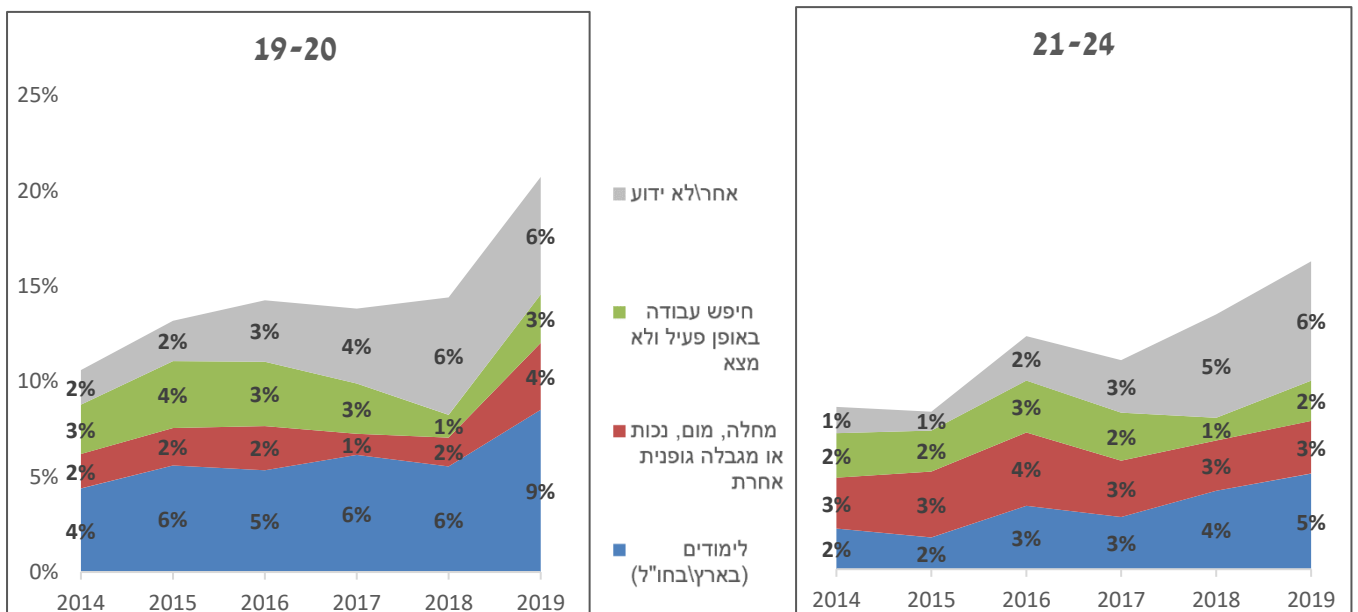
איור 7: תכונות כוח העבודה השנתי של גברים ערבים חסרי מעש*

* באיור זה לא נכללים בני ה-18 משום שבשנה שקדמה לגיל זה הם אמורים ללמוד בבית הספר. סכום הקבוצות באיור זה שווה לחלק האפור (לא לומד ולא עובד) באיור 3.

מניתוח הסיבות לכך שלא עבדו בשנה האחרונה (איור 8) עולה כי שיעור ניכר מחסרי המעש הכרוניים כן למדו במהלך השנה שקדמה לסקר, כלומר מדובר גם בצעירים בעלי השכלה (לפחות חלקית) ולא רק באוכלוסייה המאוד חלשה.

איור 8: הסיבה לכך שלא עבדו של גברים ערבים חסרי מעש שלא עבדו בשנה האחרונה*

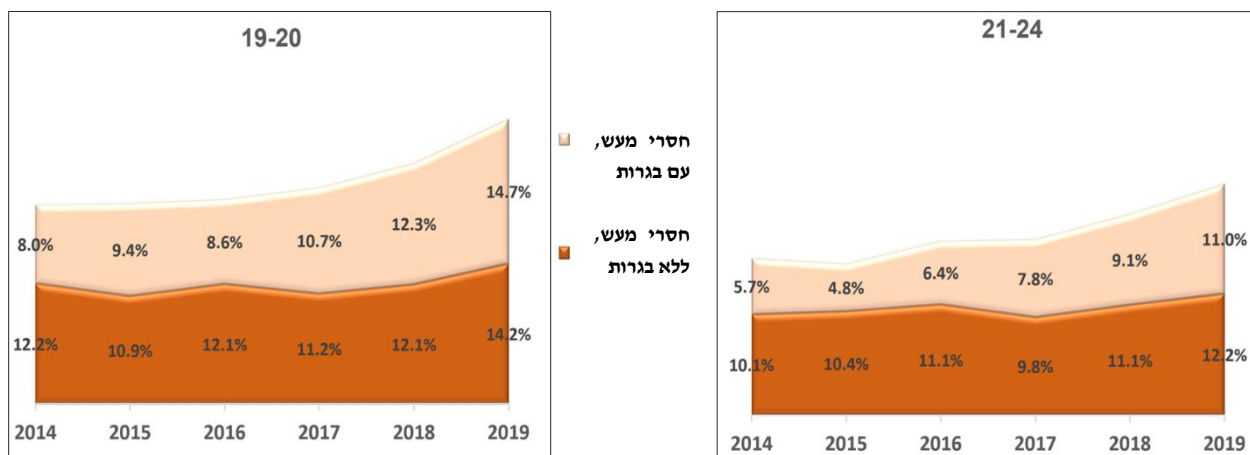

* אחר/לא ידוע כולל עבודה עונתית, טיפול בילדים או בני משפחה, טיפול במשק הבית, שהיה בחו"ל שלא למטרת לימודים, לא מעוניין לעבוד, סיבה אחרת ולא ידוע. באיור נכללים גם אלו שמספר החודשים שלהם בשנה לא ידוע. סכום הקבוצות באיור זה שווה לשני החלקים התכולים (לא עבדו ב-12 החודשים האחרונים) באיור 7.

4. שיעור המועסקים וחסרי המעש לפי תכונות נוספות

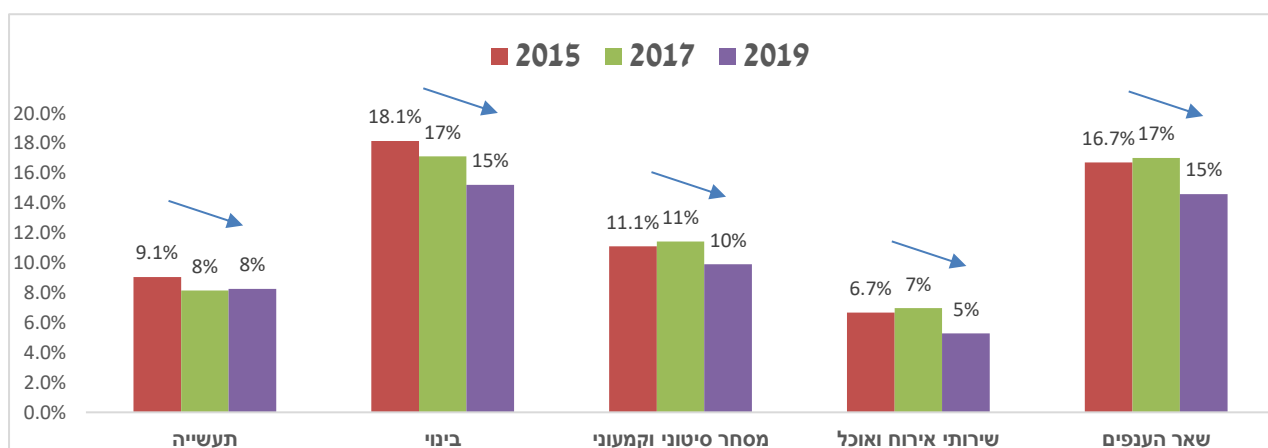
שיעור הזכאות לבגרות בקרב הגברים הערבים הצעירים עלה לאורך השנים, אך גם זה לא מנע את העלייה בחוסר המעש בקרבם. איור 9 מציג את הפילוח של חסרי המעש לפי רמת ההשכלה - זכאות לבגרות ומעלה לעומת ללא זכאות לבגרות לפי קבוצות גיל 19-20 ו-21-24. כפי שניתן לראות, החלק של הזכאים לבגרות בקרב חסרי המעש עלה עם השנים ובשנת 2019 כמחצית מחסרי המעש היו זכאים לבגרות.

איור 9: לימודים ועבודה של גברים ערבים לפי רמת השכלה (התעודה הגבוהה ביותר)

איור 10 מציג את שיעור המועסקים בכל ענף בקרב בני 18-24 עבור השנים 2015, 2017 ו-2019. כפי שניתן לראות, הירידה בתעסוקה הייתה רוחבית והתפלגה בין כל הענפים.³

איור 10: שיעור המועסקים מכלל הגברים הערבים לפי ענף, גילאי 18-24

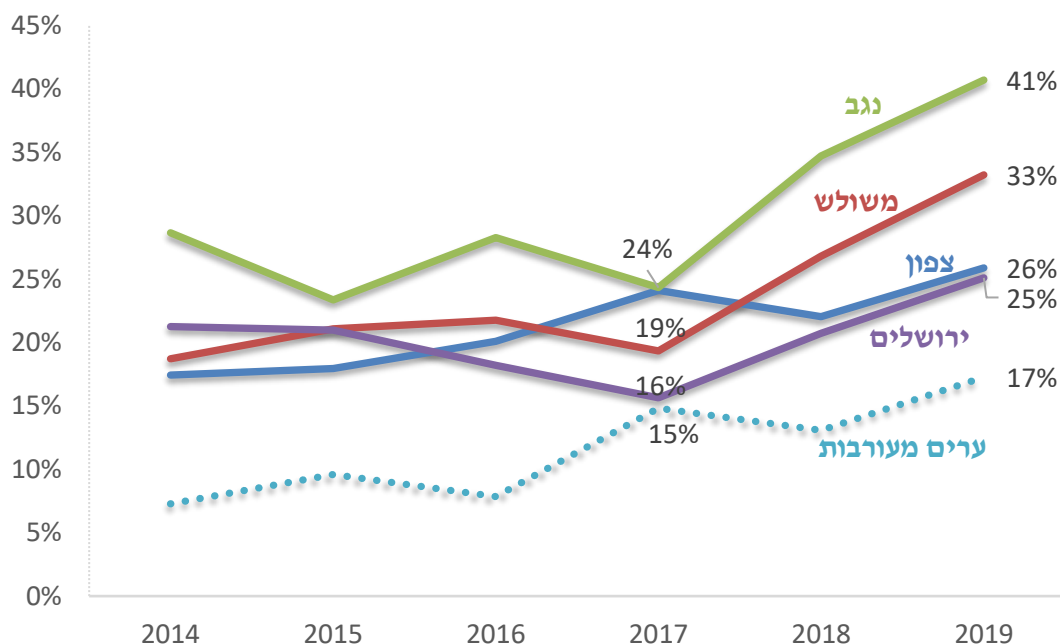

* סכום הקבוצות באיור זה בכל שנה שווה לשיעור התעסוקה.

³ בניתוח כלל הגברים הערבים בגילאי +15 התמונה היא שונה והירידה בתעסוקה ממוקדת בענפי התעשייה והבניין.

איור 11 מציג את שיעור חסרי המעש בקרב גברים ערבים בני 18-24 לפי אזור המגורים. כפי שניתן לראות שיעור חסרי המעש לאורך השנים היה הגבוה ביותר בדרום והנמוך ביותר בערים המעורבות. בכל האזורים הייתה עלייה בין 2017 ל-2019, כאשר העלייה הנמוכה ביותר בשנים אלה הייתה בצפון ובערים המעורבות, בהם היא עמדה על 2 נקודות האחוז, בעוד שבדרום, במשולש ובמזרח ירושלים הייתה עלייה של 17, 14 ו-9 נקודות האחוז בהתאמה.

איור 11: שיעור חסרי המעש של גברים ערבים לפי אזור מגורים, גילאי 18-24

* בערים המעורבות ישנן מעט תצפיות בכל שנה.

** הנתונים בדרום לא כוללים את הפזורה וסביר להניח שהנתונים בפועל חמורים יותר.

איור 12 מציג את שיעור חסרי המעש בקרב גברים ערבים בני 18-24 לפי דת. מהאיור עולה כי שיעור חסרי המעש בקרב הגברים המוסלמים היה גבוה מזה של הנוצרים לאורך כל השנים, ובעוד שבשתי הקבוצות האלו הייתה עלייה דומה בשנים האחרונות הרי שהמגמה בקרב הגברים הדרוזים הייתה מעורבת ותנדבת יותר. ב-2019 שיעור חסרי המעש בקרב הדרוזים והנוצרים זהה, ונמוך בכ-10 נקודות האחוז מהמוסלמים. להבדיל מהמוסלמים והנוצרים, בקרב הדרוזים השירות בצה"ל הינו חובה ועל פי הנתונים הרשמיים של הצבא אחוז הגיוס בקרבם הוא מהגבוהים בכל האוכלוסיות בארץ ומגיע ל-80%.⁴ לגיוס לצבא יכולות להיות השפעות ישירות על שיעורי התעסוקה ושיעורי חוסר המעש בקרב המשרתים, אולם מיעוט התצפיות של דרוזים ונוצרים במדגם לא מאפשר ניתוחים מעמיקים יותר עבור שתי קבוצות אוכלוסייה אלו.

⁴ <https://www.idf.il>

איור 12: שיעור חסרי המעש של גברים ערבים באזור הצפון והמרכז לפי דת, גילאי 18-24

